

چشتیه هندوستان و نقش آن در گسترش زبان و ادبیات فارسی

زهرا احمدی

دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات شبه قاره هند، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، en.za.ah1991@gmail.com

چکیده

روابط ایران و شبه قاره هند پیشینه بسیار طولانی دارد. این روابط در تمام حوزه‌های فرهنگی، زبانی، مذهبی، هنری، بازرگانی و غیره گسترده بوده است. تعاملات فرهنگی ایران و هند به دلیل مشترکات فراوانی که وجود دارد از عمق بیشتری برخوردار است. زمانی که زبان فارسی به شبه قاره راه یافت؛ بسیاری از مسلمانان و غیرمسلمانان آن را فرا گرفتند. در این میان نباید از نقش عارفان و اندیشمندان و هنرمندانی که از ایران به این سرزمین مهاجرت کردند و باعث گسترش زبان و ادب فارسی شدند؛ غافل بود. سلسله چشتیه از طریقه‌های مشهور صوفیان مسلمان شبه قاره هند است که در شبه قاره از پرجمعیت‌ترین طریقه صوفیه این نواحی است. مشایخ این سلسله نقش مهمی در گسترش زبان و ادبیات فارسی داشته‌اند بنابراین آثار متعددی در این سلسله به زبان فارسی نگاشته شده است. این مقاله فرقه چشتیه را مورد بررسی قرار داده است در واقع این پژوهش نقش بزرگان و رهبران این سلسله را در پویایی و رواج زبان و ادب فارسی در خارج از مرزهای ایران را نشان می‌دهد.

واژه های کلیدی

تصوف، چشتیه، شبه قاره هند، زبان و ادبیات فارسی

مقدمه

جریان تصوف در هند بسیار زود آشکار شد چنانکه ابوعلی سندی از قدیمی‌ترین عارفان هند با در سال ۱۶۱ با بایزید بسطامی دیداری داشته است. [۲] ایجاد سلسله‌ها فایده بسیاری در برداشت به ویژه آنکه تصوف را بر پایه‌ای استوار و سازمان یافته قرار می‌داد. از جمله سلسله‌هایی که دامنه آن تا هند کشیده شد؛ قادریه، سهروردیه، چشتیه، کبرویه بودند. سلسله‌های تصوف در شبه قاره جایگاه خاص دارند. پیران و سر سلسله‌های فرقه‌های مشهور در سرزمین هند و پاکستان و بنگلادش غالباً فارسی‌دان و فارسی‌گو بودند. فرقه‌های عرفانی چشتیه و سهروردیه در قرن‌های ششم و هفتم روی کار آمدند. موسس چشتیه در هندوستان خواجه معین الدین از «چشت» خراسان بود که به هند رفت و مدتی بر سر مزار هجویری، معتکف شد. سپس به اجمیر رفت و طریقه چشتیه را بنیاد نهاد. [۳] با وجود تشکیل حکومت‌های اسلامی در شبه قاره هند، مناطقی بودند که هنوز اسلام به طور گسترده در آنجا گسترش نیافته بود و ضرورت ایجاد می‌کرد که مناطق دور افتاده شبه قاره مورد توجه قرار گیرند. بنابراین برخی از صوفیان و عارفان ایران و مرشدان برجسته آنان به

مریدان خود سفارش می‌کردند که پس از کسب تحصیل و طی مراحل تصوف به این مناطق رفته و اسلام و عرفان را گسترش دهند. آنان با روش خاص یعنی با در نظر گرفتن اصول برابری و برادری و حسن سلوک و اخلاق، مردم را به خود متمایل می‌ساختند و همین امر باعث رونق اسلام شد. [۴]

مشایخ صوفیه در تبلیغ اسلام و اشاعه زبان فارسی در هند گام‌های بسیار مثبت و موثری برداشتند. آن‌ها ضمن تبلیغ دین و آیین و فرهنگ اسلامی به تالیف و تدوین کتاب‌هایی به زبان فارسی پرداختند. ابوالحسن علی بن عثمان هجویری مؤلف کشف المحجوب، شیخ فریدالدین گنج شکر، قاضی حمید الدین ناگوری، شیخ ابوعلی قلندر، شیخ نظام الدین اولیاء، شیخ نصیرالدین چراغ دهلوی، شیخ جلال مخدوم جهان گشت، شیخ نور قطب عالم، مخدوم شاه نقی و شیخ محمد گیسو دراز. اکثر این صوفیان در اصل هندی بودند ولی زبان مادری آنها فارسی بود. [۵]

یکی از دلایل اصلی محبوبیت تصوف در میان مردم این است که آنان برخلاف مبلغین مسیحی تمرکز خود را فقط به تبلیغ اسلام میان طبقه غیر مسلمان نگذاشتند حتی تغییر مذاهب هم جز اهداف آنان نبود. آنان هیچ تفاوتی میان طبقات مردمی قائل نمی‌شدند حتی هر کس از هر دین و مذهب و طبقه اجتماعی که به آغوش آنان رجوع می‌کرد؛ آن‌ها با صمیمت او را می‌پذیرفتند. در واقع عارفان و صوفیان یک پیام روحانی فوق مذاهب ارائه می‌دادند که در نتیجه افراد رغبت بیشتری برای گرویدن به اسلام پیدا می‌کردند. نظام‌الدین اولیاء دهلوی تنها یک یا دو بار برای مسلمان نشدن هندوان اظهار تاسف کرد اما بیش از آن، برای انجام ندادن حقوق و وظایف مسلمانی از سوی مسلمانان و نرسیدن آنان به معراج انسانیت اظهار غم و رنج می‌نمود. [۶]

سلسله چشتیه دنباله طریقت ادهمیه (منسوب به ابراهیم ادهم) می‌باشد که از زمان ابواسحاق شامی به بعد به طریقه چشتیه معروف شد و گسترش آن به هندوستان توسط خواجه معین الدین چشتی صورت گرفت. این سلسله چه از لحاظ تاسیس و چه از لحاظ نشر و گسترش در هندوستان از دیگر سلسله‌ها سابقه‌ای طولانی‌تر دارد. [۷] خواجه معین‌الدین چشتی با سفر به بغداد، همدان، هرات، لاهور سرانجام در سال ۵۸۹ به دهلی وارد شد. محل استقرار وی به زودی به هسته مرکزی اسلام بدل شد و سلسله چشتیه به سرعت در هند گسترش یافت. گسترش این سلسله در دهلی توسط خواجه قطب‌الدین بختیار کاکي و در ناگور توسط حمیدالدین ناگوری صورت